

זיכרונות מינסק

פרופ' שאול ליברמן
עשרים שנה למותו

שאול ליברמן (1898–1983) למד בישיבת סלובודקה בליטא. החל ללמוד רפואה באוניברסיטת קייב. עלה ארצה באמצע שנות העשרים. היה מהמוסמכים הראשונים של האוניברסיטה העברית. לימד תלמוד באוניברסיטה העברית ובבית המדרש למורים 'מזרחי' בירושלים. עמד בראש המכון לחקר התלמוד ע"ש הרי פישל. בשנת 1940 נתמנה לפרופסור לתלמוד בסמינר התאולוגי היהודי בניו יורק. מפעל חייו בתחום מחקר התלמוד הוא המהדורה המדעית של התוספתא יחד עם הביאור 'תוספתא כפשוטה'.

הכתבה המובאת כאן נערכה לפי ריאיון אותו ביזני 24 ביוני 1970 מטעם המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים. המראיין דוד כהן.

זה. אני הולך אתו, ומשני הצדדים אנשים קמים, והוא הולך ממש כמו בין שורות של חיילים. דבר כזה לא ראיתי במקום אחר. כך הלך עד שעבר את כל הרחוב. גם לאחר שעבר את הרחוב עדיין היו האנשים עומדים מאחוריו, כל עוד ראו אותו. רק אחרי שהתרחק התיישבו האנשים על כיסאותיהם.

בקשר עם חזון-איש שהזכרתי, אני נזכר במעשה שהיה שעשה עליי רושם רב:

החזון-איש, ר' ישעיהו הרליין, עבר לגור במינסק. לאשתו הייתה חנות בסטולבצ'י, והוא חי לו במינסק. עד כמה שאני זוכר היה שם הרחוב זמקוביה אוליצה, ושם הוא גר לו בשני חדרים קטנים, ודירתו הייתה לא הרחק מבית הכנסת 'ר' איצקס שטיבל'.

החזון-איש, על פי בגדיו ועל פי חזותו נראה כחייט טיפוס מעיירה קטנה. כשבא בפעם הראשונה לבית הכנסת, ביום ראשון אחרי הצהרים, יום חול, ישבו שם אנשים ולמדו שיעור קבוע לדף גמרא. הוא היה קצר רואי מאוד, לקח גמרא וקירב אותה לעיניו כדי להביט בה. למי שלא ידע שהיה קצר רואי, הוא נראה כאדם המחפש משהו, מסתכל כתרנגול בבני אדם. תמיד היה עושה רושם כזה. כמובן לא אמרו לו דבר, אבל אחר כך, כשבאו בעלי הבתים, צריכים היו להגיד את השיעור והגמרא הייתה בידו. השמש לקח ממנו את הגמרא ואמר לו: "יהודי פשוט צריך לומר תהילים ולא להסתכל בגמרא. הגמרא זקוקה לנו." החזון-איש לא נתן את לבו כלל לכך, ורק נענע את ראשו להסכמה שבודאי צריך לומר תהילים. למחרת הוא בא להתפלל בבית הכנסת ועמד מאחורי הבימה למטה. בכל זאת, יהודי אורח מן הראוי לכבדו בעלייה. אותו השמש ניגש ושאל לשמו. כשאמר את שמו – אברהם שייע – ואת שם אביו – הרב ר' שמריהו – נבהל השמש ולא אמר דבר. אחרי שהוא בידך על התורה הבין השמש מי הוא האורח. השמש נתרגש כל כך עד שכמעט בכה, וביקש סליחה.

ר' אברהם שייע באמת לא הבין מה הוא רוצה ממנו. הוא לא ראה שום רע במה שאמר לו. הוא לא הקפיד בדברים כאלה. הוא חשב שהשמש צדק: הגמרא שייכת לבית הכנסת, ואלה שיושבים בשיעור הקבוע קודמים, ובצדק לקח ממנו השמש את הגמרא. כך צריך להיות. ויהודי פשוט צריך לומר תהילים – גם בזה צדק. באמת, היו יכולים לראות על פניו שכל העסק הזה לא נגע לו כלל. החזון-איש עזב את סטולבצ'י מסיבה שאינה ידועה לי.

אפתח במעשה שהיה, ששמעתי מפי בני ביתו של הרב ר' לייזר מינסק, אבי אשתי הראשונה שנפטרה:

אישה מתה בשעת לידתה. ריננו על אותה אישה שחייתה עם קומוניסט בלי נישואים. בפקודת רב השכונה הביאה חברה קדישא את ארונה לתוך ביתו של אותו קומוניסט. אמרו לו: "ראה מה גרמו מעשיך הרעים."

השלטונות אסרו אנשים רבים בגלל המעשה הזה, גם את רב השכונה, ונערך משפט. את רב השכונה דנו לכמה חודשי מאסר.

ידוע לי שהזמינו למשפט גם את הרב הראשי, ר' לייזר, ובמשך כמה ערבים דרשו וחקרו אותו. אחרי שקצת התעללו בו, פטרו אותו ואמרו לו שכבר לא יבקשו ממנו לבוא. וזה הסיפור:

אחד השופטים אמר לר' לייזר: "תאמר לי את האמת, אתה באמת מאמין שאנשים נענשים בשל חטאים של אחרים? שצריכים היו להביא את היולדת לתוך ביתו של אותו קומוניסט מפני שטענו שכל השכונה יכולה להיענש בעד חטאיו?" אמר להם: "שמעו נא רבותיי, אם אני מאמין בזה או אינני מאמין בזה, אינני מתכוון לענות לכם כאן על השאלה, אבל אתם רואים שכולנו נענשים מחמת חטא של אדם אחר. אני כבר אדם זקן, ואתם סחבתם אותי לכאן וחוקרים אותי כבר כמה ימים. אתם כולכם אנשים עסוקים, יושבים כאן, בבית המשפט, ימים שלמים, מבליים את זמנכם, ואני אומר לכם: לא אני אשם במה שעשה הרב ההוא של השכונה ולא אתם אשמים. אתם רואים שאנחנו כולנו נענשים וסובלים מחמת חטא של אחר. הרי יש לכם ראייה."

אף שבדרך כלל היה הקהל באולם מתייחס בסימפתיה גדולה לרב הזקן, הידוע כחכם, פרץ הקהל בצחוק, והשופטים אמרו לו: "ילך לו הרב, ואנחנו לא נזמין אותו עוד." אלה הדברים ששמעו אוזניי, אבל לא ראיתי.

בזמן המלחמה הייתי במוסקבה. למינסק באתי בזמן המלחמה, בשנת 1915, והעיר עשתה עליי רושם של עיר גדולה שכולם בה יהודים. עוד לא ראיתי עיר יהודית כמותה. ואני זוכר שפעם התהלכתי ביום קיץ חם מאוד עם דודי, שהיה רב זקן בלוהיסק. הוא היה גם אחי אמו של בעלי החזון איש וגם אחי אמי. קונים לא היו הרבה ברחוב הצר מאוד. כל החנוונים ישבו להם על כיסאות על יד החנויות ושאלו אוויר. לדודי הייתה הדרת פנים וזקן ארוך. כשרק התחיל ללכת בין החנויות, קמו כל החנוונים על רגליהם בזה אחר

אשתו פרנסה אותו בעבודתה בחנות. לא היו להם בנים. הוא הסתפק בקב חרובים מערב שבת עד לערב שבת, אכל מעט מאוד והיה אדם צנום מאוד.

אשתו הייתה באה לשבת, אבל הוא ישב ולמד. היה יושב בביתו ולומד כל היום וכל הלילה. פעם נתעוררתי באמצע הלילה וראיתי אותו יושב במיטה בירמולקה, מתנועע ולומד גמרא בעל-פה. אני חושב שאז היו באמת הימים הטובים שלו, מפני שעדיין הקהל הרחב לא הכיר אותו.

פעם אחת בלילה באו גנבים ולקחו את כל מה שהיה להם. בשעה זו החליט שלפניו הזדמנות טובה לעלות לארץ. קודם לכן לא רצתה אשתו לעלות בגלל החנות, אבל אחרי שהכול נתרקן, אין בררה. הוא סיפר ששמע שהגנבים היו שם, אלא שאם היה מרים צעקה, הם היו גם גונבים וגם הורגים, ולפיכך עשה את עצמו כישן. וכך ממינסק עברו לוילנה, ומווילנה לא".

בשנת 1916 נסעתי לישיבה בקרמנצ'וג, כי חשבו שהחזית מתקרבת. אחרי כן תפסו הגרמנים את מינסק. ראיתי את האווירונים הגרמניים זורקים פצצות. הם זרקו פצצות על המבצר, ופגעו בבית הקברות. לא הייתי במינסק בזמן הפולנים. בזמן הבולשביקים (1922) חזרתי למינסק אחרי שהתחתנתי עם בתו של הרב ממינסק. אז היו שולחים חבילות מזון מאמריקה. באותו הזמן הגיעו 1500 חבילות. הן נשלחו על שמו של הרב ממינסק, כדי שיחלק אותן. חבילה בזמן הרעב הייתה הצלת נפשות. היבסקים רצו לקבל את כל החבילות, ודרשו מן הרב שיחתום שקיבל אותן. הרב סירב. איימו עליו שישליכו אותו לבית הסוהר, אבל הוא התעקש ואמר: כן, אלך לבית הסוהר, אבל לא אחתום על חבילות שלא קיבלתי. סוף כל סוף הציעו לו שיתנו לו חצי: 750 ייקחו לעצמם ויחלקו ליהודים משלהם, ו-750 יתנו לרב והוא יחלק לפי רצונו. באין בררה נתרצה הרב, מפני שהבין שאם לא יסכים, ואפילו אם יושיבו אותו בבית הסוהר, בכל זאת לא ייתנו לו את החבילות.

אותי שלח הרב ממינסק לנהל משא ומתן עם לוי מן היבסקים, כדי שיחתמו גם אחרים ושלא יהיו ספקות. כשבאתי אליו הוא התחיל לדבר גבוהות ולאיים ולצעוק, וכשאיזה גוי שאל אותו מה זה, ענה לו ברוסית, ותכף ומיד ראיתי שהוא מדבר רוסית גרועה מאוד. במקום לדבר אתו יידיש התחלתי לדבר אתו רוסית. הוא התרגז עליי ואמר לי: "מה, יידיש אתה אינך יודע? אני רואה שאתה יודע יידיש." פניתי לשאר המסובים, שהיו גויים, ושאלתי אותם אם רוסית איננה שפה חוקית ואם אסור לי לדבר רוסית אף על פי שאני יודע גם יידיש. הגויים מאוד נהנו מהעסק הזה וראיתי שבתוך לבם שנאו יהודים, אך כששמעו ממני את השאלה אמרו: בוודאי, בוודאי, רוסית היא שפה חוקית.

האיש האדים, הסמיק מכעס, אבל ידי הייתה על העליונה, מפני שיכולתי להתבטא יפה, והוא התחיל לגמגם. ההסכם נחתם, אבל תכף אחרי שחתם אמר לי: "יש לך פספורט?" אמרתי שיש לי, אבל איננו כאן. הוא אמר: "בינתיים נאסור אותך." הוא העביר אותי לחדר אחר ואמר לפקידה שתקרא למשטרה לאסור אותי. הפקידה חיכה, וכשיצא אמרה לי להסתלק מיד. היא תאמר לו שלא השגיחה עליי והלכתי. אבל הוא חתם, החבילות נמסרו לרב והוא חילק אותן. הוא חילק ליהודים שהיו חברי הקהילה, יהודים שהיו באמת זקוקים ועניים.